

B4573
901.2
K659

Сергій Копилов, Ірина Паур

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НА ПОШТОВИХ ЛИСТІВКАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.:

історико-іконографічне дослідження

Mar. 61
10 kop

Камінець-Подольський
Kamieniec-Podolski.

KAMENETZ PODOLSK

Вид на Камінецького замка з пристоки до 1875
widok Kamienieckiej fortecy do 1875 r.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ПЕРЕДМОВА.....	5
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1 Історіографія проблеми.....	10
1.2 Поняття зображувального джерела, джерельна база дослідження....	18
1.3 Методи дослідження.....	26
РОЗДІЛ 2 ПОШТОВА ЛИСТІВКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ.....	34
2.1 Основні етапи еволюції кореспонденційних листів в Україні.....	34
2.2 Видові листівки: спроба реконструкції колективного портрета видавців.....	44
2.3 Соціокультурна роль поштових листівок.....	56
2.4 Відображення повсякдення обивателів у текстах поштових листівок ..	65
РОЗДІЛ 3 ТИПОЛОГІЧНІ Й ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШТОВИХ ЛИСТІВОК ТА ЇХ ЗОБРАЖАЛЬНИЙ РЯД.....	79
3.1 Типологічні ознаки поштових карток.....	79
3.2 Серії листівок із видами Кам'яця-Подільського: спільне і відмінне ..	88
3.3 Документальні листівки як джерело вивчення історико- топографічної структури міста.....	97
3.4 Використання видових листівок для вивчення етнічної й соціальної структури міського населення та умов його повсякденного життя ..	108
ВИСНОВКИ.....	117
ДОДАТКИ.....	121

Рис. Б.1 Адресат:
«г. Москва Плуцщина
Малый Трубинный дом
Истриной
ЕВБ Нине Аркадьевне
Лобученко»

(Вид: «Издание Г. Шпизмана
[Wydania G. Spizmana],
Каменец-Под.», [1912]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Б.2 Адресат:
«Святошинь
Пушкинская ул. 59
М-ле Михалевской»

(Б. м.: б. в., 1911).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Б.3 Адресат:
«Г. Винница дом Журавлев
возле реального училища
ЕВБ Семену Петровичу
Захаржевскому»

(Б. м.: б. в., 1907).
Приватна колекція
листівок № 1
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Д.12 ЗАМЕК КАМІЕНЬСЬКИЙ Л. Rakowski [1905–1907].
Колекція листівок аукціону антикваріату VIOLITY

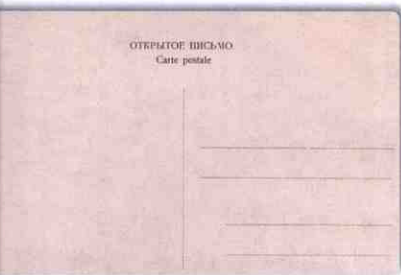

Рис. Д.13 Фотокколаж із видами м. Кам'янця-Подільського Л. Раковського
[Z Kaniencia «Do Jego Excelency Karola Niedziałkowskiego biskupa Lucko-Zutomierskiego»]

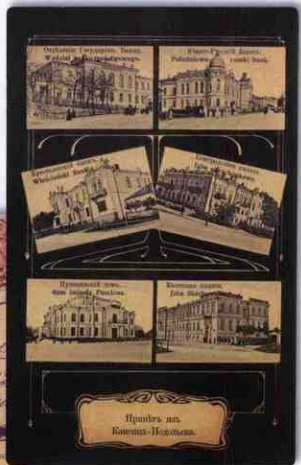
Рис. Д.14 Камієнь-Под. Книжний маг. Лахмановича, [1905].
Приватна колекція листівок Я. Васильковського (м. Варшава)

Рис. Д.19 Кам'янець-Подольський.
 Русские фільварки. Видъ Нового моста и города съ Нового бульвара. Русская брама (ворота) 1775 г. Новый Планъ. Бульварная улица. Центральная площадь и пожарная каланча. Армянскій костель.
 Николаевская площадь и Иоанно-Предтеченская церков.
 Духовная семинарія.
 Пушкинскій домъ. Видъ съ южной стороны.
 Турецкій минаретъ. Кафедральныя ворота.
 [Б. м.: б. в., 1909].
 Колекція листівок НІАЗ «Кам'янець». Ін. № 736.
 (м. Кам'янець-Подольський)

Рис. Д.20 Привіттьє ізъ Кам'янця-Подольска.
 Отдѣленіе Государств. Банка.
 [Wydział banku państwowego.]
 Южно-Русскій Банкъ. [Południowo-russki bank.]
 Крестьянскій банкъ. [Włościański Bank.]
 Контрольная палата. [Izba obrachónkowa.]
 Пушкинскій домъ. [Dom imienia Puszkina.]
 Казенная палата. [Izba Skarbowa.] [Б. м.: б. в., 1909].
 № 094587.
 Колекція листівок ІКПБ (м. Кам'янець-Подольський)

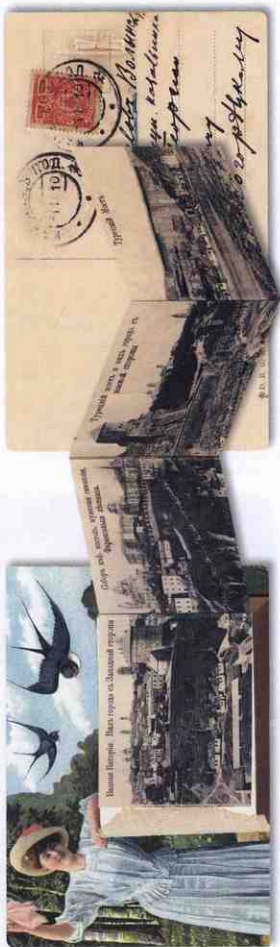

Рис. Д.21 [Листівка]. — Каменець-Подл.; Издание Р. Кноптинга; (АОЛ D.R.G.M. Depose), [1910].
Коллекція листівок ІКПБ (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Д.22 Поклонь із Каменець-Подольська Южно русский банк. Турецкая крепость. Схід на південь. [Б. м.: б. в., 1912].
Приватна колекція листівок № 2 (м. Кам'янець-Подільський)

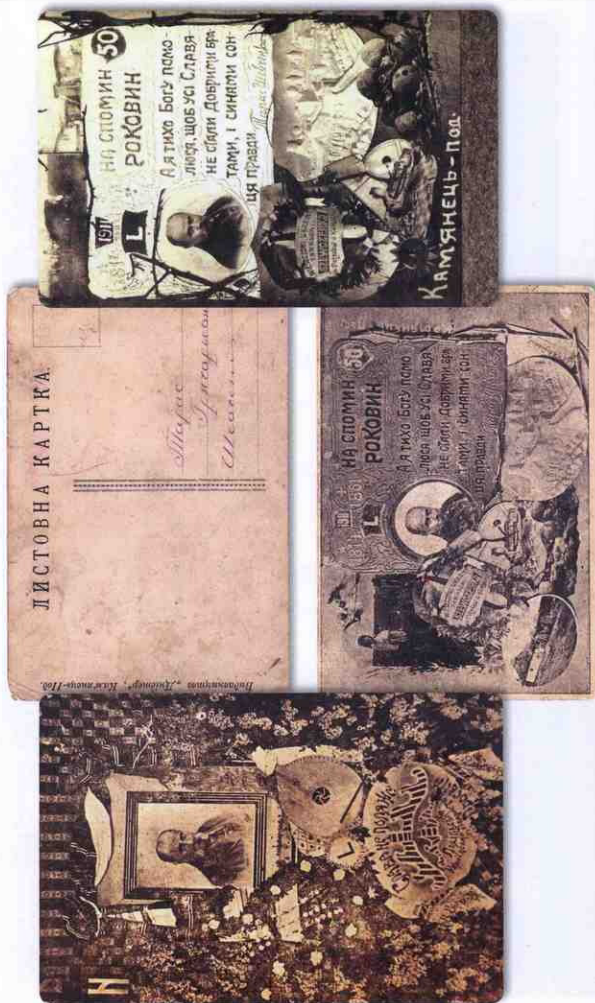

Рис. Д.29 Поштові листівки («Листовні картки»), видані до 50-х роковин смерті Т. Г. Шевченка. Кам'янець-Под.: Видавництво «Дністер», 1911 р. Приватна колекція листівок № 2 (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. М.1.9 Porte Ruthénienne

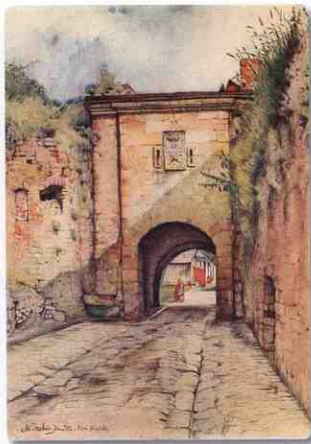

Рис. М.1.11 Porte Ruthénienne (intérieur)

Рис. М.1.10 Eglise des Dominicains

Рис. М.1.12 Minaret et cathédrale

ДОДАТОК П

ВИДИ МІСТА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО НА ПОШТОВИХ ЛИСТІВКАХ

П.1 ЗАГАЛЬНІ ВИДИ МІСТА

Рис. П.1.1 Загальний вид міста з південно-східного боку

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейбертъ.
Прага-Смиховъ. Австрія»,
[1912]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. П.1.2 Загальний вид міста

(Вид.: «Фототипія Шереръ,
Набокольцъ и К°, Москва»,
[1917]).
Колекція листівок НІАЗ
«Кам'янець»
(м. Кам'янець-Подільський)

П.2 ПІВНІЧНА ЧАСТИНА МІСТА

Рис. П.2.1 Вид на Кам'янець-Подільський з північно-західного боку

(Вид.: «Издание Г. Шпизмана
(Wydania G. Spizmana),
Камінець-Под.»., [1913]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

П.4 СХІДНА
ЧАСТИНА МІСТА

Рис. П.4.1

Східна частина міста

(Вид.: «Изданіе Г. Шлизмана
(Wydania G. Spizmana),
Каменецъ-Под.»), [1913]).
Приватна колекція
листівок № 4
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. П.4.2

Вид на східну частину
Старого міста ліворуч
від Гончарської вежі

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейбертъ. Прага-Смиховъ.
Австрія», [1912]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. П.4.3

Вид на східну частину
Старого міста
ліворуч від Нового мосту

(Вид.: «Магазинъ Варгафтига»,
[1902]).
Приватна колекція
листівок № 1
(м. Кам'янець-Подільський)

П.5 ЗАХІДНА
ЧАСТИНА МІСТА

Рис. П.5.1

Вид на західну частину міста
з південного заходу

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейберт. Прага-Смиховъ.
Австрія», [1912]).
Приватна колекція листівок
(м. Хмельницький)

Рис. П.5.2

Південно-західний вид міста

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейберт. Прага-Смиховъ.
Австрія», [1912]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. П.5.3

Західна частина міста

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейберт. Прага-Смиховъ.
Австрія», [1912]).
Приватна колекція
листівок № 3
(м. Кам'янець-Подільський)

ПЕРЕДМІСТЯ

Рис. Р.1

Вид Руських філварок
зі сходу

(Вид: «Магазинъ Варгафтига»,
[1902]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Р.2 Польські філварки

(Вид: «Изданіе Г. Шпізмана
[Wydania G. Spizmana],
Камеиецъ-Под.» [1913]).
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Р.3 Передмістя Видрівка
з південно-західного боку

(Вид: «Магазинъ Варгафтига»,
[1902]).
Колекція листівок НІАЗ
«Кам'янець». Ін. № 559
(м. Кам'янець-Подільський)

ВИДИ ФОРТЕЦІ

Рис. С.1 Турецька фортеця

(Вид: «Магазинъ Варгафтига»,
[1901]).

Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. С.2 Видяг на фортецю
з тераси Турецького мосту

(Б. м.: б. в., 1909).

Приватна колекція листівок
Я. Васильковського
(м. Варшава)

Рис. С.3 Вид валів башт
Турецької фортеці

(Вид: «Фототипія Шереръ,
Набольць и К°», Москва [1917]).

Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Т.1 Вид Турецького мосту з боку фортеці

(Вид: «Фототипія Шереръ, Набогельцъ и К^о», Москва, [1917]).
Колекція листівок РНБ. Э от 63/1-К181. Эм 13548 (м. Санкт-Петербург)

Рис. Т.2
Вид на Старий міст і лівий берег р. Смолрич

(Вид: «Изданіе Г. Шпизмана [Wydania G. Spizmana], Камінець-Под.», [1913]).
Колекція листівок КПДПМЗ. КВ-42955. Ін. № КФ д/п 38 (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Т.3 Вид бульварного мосту з боку парку

(Вид: «Изданіе Г. Шпизмана [Wydania G. Spizmana], Камінець-Под.», [1913]).
Колекція листівок НІАЗ «Кам'янець». Ін. № 639 (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. У1 Вид на південні береги р. Смотрич

(Вид.: [Б. м.: б. в., 1906].
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. У2 Вид на південно-західні береги р. Смотрич

(Вид.: «Іздание Г. Шпизмана
[Wydania G. Spizmana],
Каменець-Под., [1913].
Колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. У3 Водоспад
під Турецьким мостом
з боку Карвасарів

(Вид.: «Магазинь Варгафтига»,
[1902]).
Приватна колекція листівок
Я. Васильківського
(м. Варишава)

Ф.1 МАЙДАНИ

Рис. Ф.1.1

Вид Центрального майдану
з півночі

(Вид: «Магазинъ Варгафтига»,
[1902]).

Колекція листівок НІАЗ
«Кам'янець». Ін. № 571
(м. Кам'янець-Подільський)

Камінець-Подільський, Центральна площа в Археологічній оглядовій
Камінець-Подільск. Ін. № 571. Фото Успенко в з'їзді в Камінець.

М. Г. Варгафтига

Рис. Ф.1.2

Забудова Центрального
майдану зі східного боку

(Вид: «Іздание Р. Кюптинга,
Камінець-Под.», [1910]).

Колекція листівок НІАЗ
«Кам'янець». Ін. № 578
(м. Кам'янець-Подільський)

Камінець-Подільський, Центральна площа.
Камінець-Под. Centralny plac.

Рис. Ф.1.3

Північна частина
Центрального майдану

(Ізд. В. Винарскій:
«В. Нейберт. Прага-Смиховъ»,
Австрія», [1912]).

Колекція листівок НІАЗ
«Кам'янець». Ін. № 605
(м. Кам'янець-Подільський)

Камінець-Подільський,
Камінець-Под.

Центральний майдан,
Восточная сторона.

ДОДАТОК Ф

Ф.3 ВУЛИЦІ

Рис. Ф.3.1

Вид вулиці Поштової

(Вид.: «Издание Р. Кнопинга,
Каменецъ-Под.», [1910]).
Приватна колекція листівок
(м. Хмельницький)

Рис. Ф.3.2

Вид Бульварної вулиці
з південно-західного боку

((Б. м.: б. в., 1909]).
Приватна колекція листівок
Я. Васильковського
(м. Варшава)

ДОДАТОК Х

АДМІНІСТРАТИВНІ СПОРУДИ МІСТА

Рис. Х.1

Військовий шпиталь

(Изд. В. Винарскій:
«В. Нейбертъ. Прага-Смиховъ.
Австрія», [1912]).
Колекція листівок РНБ.
Эт от 63/1-К181. Инв. 67244
(м. Санкт-Петербург)

Рис. X.2
 Приміщення міської управи

(Вид: «Фотомінія Шереръ,
 Наболицъ и К»,
 Москва», [1917].
 Колекція листівок РНБ.
 Э от 63/1-К181. Эм 13542
 (м. Санкт-Петербург)

Рис. X.3
 Казенна палата

((Б. м.: б. в., 1909)).
 Колекція листівок РНБ.
 Э от 63/1-К181. Эм 13543
 (м. Санкт-Петербург)

Рис. X.4
 Контрольна палата

((Б. м.: б. в., 1909)).
 Колекція листівок РНБ.
 Э от 63/1-К181. Э от 88597
 (м. Санкт-Петербург)

Рис. Ц.1
Гімназія
Славутицької

(Б. м.: б. в., 1909).
Приватна колекція листівок
(м. Хмельницький)

Рис. Ц.2
Марїнська жіноча гімназія
(перша праворуч)

(Вид.: «Издание Г. Штизмана
[Wydanie G. Spizmana],
Камінець-Под., [1913].
Колекція листівок РНБ.
Эт от 63/1-К181п. Инв. 194568
(м. Санкт-Петербург)»

Рис. Ц.3
Чоловіча гімназія

(Вид.: «Hermann Poy, Dresten»,
[1900-1904].
Приватна колекція
листівок № 2
(м. Кам'янець-Подільський)

АРХИТЕКТУРНІ СПОРУДИ МІСТА

Рис. III.1 Кушнірська вежа та Вітряна брама з північного боку (Вид.: «Магазинъ Варгафтига», [1902]).
Коллекція листівок КПДІМЗ. КВ-42933.
Ін. № КФ д/п 1514
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. III.2 Кушнірська вежа та Вітряна брама зі сторони Старого міста (Вид.: «Издание Г. Шпизмана [Wydania G. Spizmana], Камінець-Под., [1913]).
Коллекція листівок КПДІМЗ. КВ-40950.
Ін. № д/п 933 (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. III.3 Приміщення колишнього палацу комендантів фортеці та тюрми гарему (Вид.: «M. Greit, photo-typogr. Kamieniec-Pod.», [1900]).
Коллекція листівок РНБ. Э от 63/1. К181. Эм 13571 (м. Санкт-Петербург)

КУЛЬТОВІ СПОРУДИ МІСТА
ЩІ ПРАВОСЛАВНІ СОБОРИ

Рис. Ш.1.1 Олександр-Невський собор (Б. м.: б. в., [1906])
Приватна колекція листівок № 2 (м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Ш.1.2 Собор ікони Казанської Божої Матері
(Вид.: Магазин Варгафтіга, [1902]).
Приватна колекція листівок Я. Васильковського
(м. Варшава)

Рис. Ш.1.3 Собор ікони Казанської Божої Матері
(Вид.: «Фототипія Шереръ,
Набольдъ и К°, Москва» [1917]).
Приватна колекція листівок ІКПБ
(м. Кам'янець-Подільський)

Щ.З РИМО-КАТОЛИЦЬКІ КОСТЕЛИ

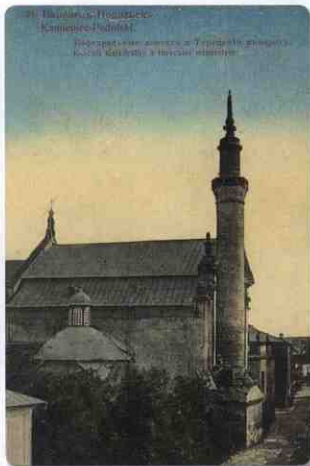

Рис. Щ.3.1 Кафедральний костел св. апостолів Петра і Павла
(Вид.: «Изданіе Г. Шлизмана [Wydania G. Spizmana], Каме́нець-Под., [1913].
Приватна колекція листівок Я. Васильковського (м. Варшава)

Рис. Щ.3.2 Кафедральний костел св. апостолів Петра і Павла
(Вид.: «Изданіе Г. Шлизмана [Wydania G. Spizmana], Каме́нець-Под., [1913].
Приватна колекція листівок Я. Васильковського (м. Варшава)

Щ.4 КУЛЬТОВІ СПОРУДИ ІНШИХ КОНФЕСІЙ

Рис. Ш.4.1 Турецький мінарет
([Б. м.: б. в., 1909]). Приватна колекція листівок Я. Васильковського (м. Варшава)

Рис. Ш.4.2 Лютеранська кірха
(Вид.: «Магазинь Варгафтига», [1902]). Колекція листівок НІАЗ «Кам'янець». Ін. № 566
(м. Кам'янець-Подільський)

ПОДІЛЬСЬКІ ТИПИ

Вид.: М. Грейм, [1901–1904]. Приватна колекція листівок № 2
(м. Кам'янець-Подільський)

Рис. Я.1 Єврей

Рис. Я.2 Адресний (мицьовий) бік листівки цієї серії

Рис. Я.3 Сељанка

Рис. Я.4 Представник шляхти

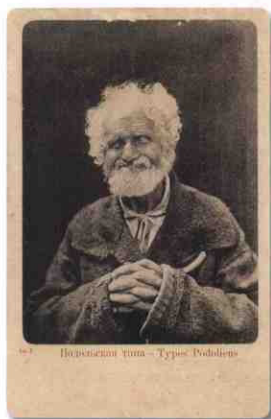

Рис. Я.5 Жебрак

Рис. Я.6 Еврейська родина